

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

"Olofligen och emot förbodh" - varuutbyte, dryckenskap och bestraffning av kvinnors köpslagan i 1680-talets Jakobstad
Östman, Ann-Catrin

Published in:
Genos

Published: 08/05/2023

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Östman, A.-C. (2023). "Olofligen och emot förbodh" - varuutbyte, dryckenskap och bestraffning av kvinnors köpslagan i 1680-talets Jakobstad. *Genos*, 2, Article 4. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023062861088>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

”Olofligen och emot förbodh” - varuutbyte, dryckenskap och bestraffning av kvinnors köpslagan i 1680-talets Jakobstad

”Opsteegh **Erich Berttelsson**, och nu emoth sin willja ahngaf sin Sohns **Anders Erichssons** hustru, **Carin Mattsdotter**, beklagandes sigh högeligen öfwer hennes stoorä otijdigheet medh Fyllerij och dryckenskap, dher igenom hon förtorgar i hans Boodh allt, hwadh hon öfwerkomma kan; begährandes det Borgerskapet således må blifwa förbiudne medh henne hafwa något Maschopie.”

Den 18 mars 1685 trädde Erik Bertilsson för första gången inför rådstugurätten i Jakobstad med en vädjan om att borgerskapet skulle förbjuda handel med hans svärdotter Carin Mattsdotter. Han återkom i samma ärende knappt ett år senare, i februari 1686. Under åren 1686 och 1687 stod elva personer – nio kvinnor och två män – anklagade för handel med Carin Mattsdotter. Då var det hennes man, Anders Eriksson, som stod som käre och frågor som på olika sätt berörde det här specifika ärendet behandlades av rådstugurätten ett tiotal gånger under åren 1685–88.

När Carin Mattsdotter Holmudd från Vasa år 1681 gifte sig med Anders var hon redan änka. Äktenskapet var Anders första. Anders bedrev handel till sjöss, men fick – eller skaffade sig – burskap först år 1692. Fadern Erik var en förhållandevis inflytelserik borgare som hade fått burskap redan år 1655, tre år efter att staden Jakobstad hade grundats. Erik Bertilsson Helsing som sades vara född i Västerbotten innehade en bod och handlade med tjära.¹

I artikeln studerar jag hur detta ärende behandlades av rätten. Hur fördes anklagelserna fram? Vilka personer berördes, vad inbegreps i den handelsverksamhet som lyftes fram och vilken bild av Carins handelsverksamhet kan skönjas? Huvudsyftet är att synliggöra kvinnors ekonomiska aktiviteter, här förstått som vardaglig köpslagan och byteshandel. Även om tematiken kan relateras till förståelse för kvinnors och mäns dryckenskap, väljer jag dock främst att tolka dessa mål i relation till könad auktoritet i hushållet, på rådstugurenan och i lokalsamhället.

Det här var det första av de mera omfattande rådstugufall där kvinnors handel och dryckenskap berördes. I början av 1700-talet behandlades ett flertal mål av liknande slag och det framgår att förbuden inte följdes till fullo. Här intresserar jag mig för fall som behandlades under två olika tidsskeden, men tyngdpunkten läggs på 1680-talet och behandlingen av förbudet som rörde Carin Mattsdotter.

Staden Jakobstad grundades år 1652 i Pedersöre socken. Den lilla staden präglades av sjöfart och tjärhandel, och här fanns rätt många hushåll där männen förhållandevis ofta var frånvarande. I 1600-talets rådstugor, där man vanligen samlades flera gånger i månaden, dryftades olika slag av ärenden. De lokala rådsrätterna skulle reglera ekonomiska

¹ Söderhjelm 1907: 175–179. Jfr Nyholm 1996: tabell 10 och 52.

förhållanden och hantera brottmål och dessutom skydda såväl enskilda som hushåll och lokalsamhälle från våld och osämja.²

Det som hände på rådstugan har tolkats på olika sätt. En del forskare har pekat på de disciplinerande aspekterna och visat att rätten utgick från och gav spridning åt normer som i första hand uppbars av överheter, lokala och andra. I vissa studier betonas social kontroll, av exempelvis manliga grupper som soldater och studenter. I genushistorisk tradition finns även många exempel på hur sedlighetsmål, som ökade i omfattning under senare delen av 1600-talet även i Finland, har tolkats som social kontroll riktad i första hand mot kvinnor. Men kvinnor kunde också utnyttja underrätterna för att stärka sin egen sak och exempelvis tvinga män att erkänna faderskap, liksom man också visat hur andra underordnade grupper kunde använda den här arenan för att hävda sina intressen.³

Kvinnors ekonomiska nätverk och den rättsliga arenan

Under tidigmodern tid var handel av olika slag en viktig försörjningskälla för många kvinnor och småhandel idkades av människor i olika positioner.⁴ Bland annat småskalig krogverksamhet och försäljning av öl och brännvin kunde ge inkomster, och just brännvinet var en dryck som under den här tiden hade börjat nå ut till allt bredare lager.⁵ I de fall som studeras aktualiseras relationer mellan flera olika parter: hustrur som anklagades för både hustjuvnad och fylleri; hushållsföreståndare eller äkta män som utlyste förbudet samt de kvinnor som bröt mot de förbud som hade utlysts och dessas makar.

Tidigare forskning visar att det fanns en omfattande samverkan mellan kvinnor i olika hushåll. Exempelvis Maria Ågren har studerat det vardagliga samarbete som hustrur till innehavare av lägre tjänster utövade i 1700-talets Örebro. När hon gör detta använder hon begreppet ”Das Offene Haus”, ett begrepp som introducerats för att visa att hushållet kunde vara svårt att avgränsa i det vardagliga livet trots att detta som tankefigur starkt formade synen på både samhället och individernas plats i detta. Men begreppet som präglats av Joachim Eibach påtalar bland annat att många vardagliga verksamheter bedrevs i samarbete mellan olika hushåll.⁶ I en uppsats om kvinnors sociala kapital i tidigmoderna samhällen har Sheilagh Ogilvie framhållit att kvinnors sociala nätverk var betydelsefulla, men att dessa inte genererade socialt kapital. Män i husbondeposition hade å sin sida tillgång till arenor där socialt kapital kunde formas och förmeras, och på den rättsliga arenan kunde kvinnors

² För översiktlig beskrivning, se Lindström 1994.

³ För diskussion, se Lindström 1994, Eilola 2002 och Lamberg 2009. För exempel rörande sedlighetsbrott i Jakobstad, se Miittinen 2022.

⁴ Se Ågren red 2017: 30–32. Jfr Ling 2016: 102–120. Se även Fagerlund 2004: 74–90

⁵ Vilkuna 2015: 138–142, 171–174. Jfr Lares 2020: 71.73.

⁶ Se Ågren 2014 och Jansson 2015 för diskussion om hur begreppet kan användas för studier av det tidigmoderna Sverige.

informella nätverk framställas och tolkas som illegala. Inte desto mindre utnyttjade kvinnor enligt Ogilvie ofta dessa informella nätverk.⁷

Det föreligger förhållandevis få studier över hur män använder den rättsliga arenan för att stärka eller återta sin position i hushållet. Temat beaktas exempelvis av Julie Hardwick i boken *Family Business*. Hardwick påminner oss om att männens möjligheter att använda den rättsliga arenan var större än kvinnornas och påpekar att denna kunde användas av män som ville återfå makten över sina hustrur. Handläggning vid domstol kunde således utgöra en förlängning av husbondemakten och det handlade vanligen om en disciplinering av kvinnor vars beteende sågs som klandervärd.⁸

De mål som behandlades på rådstugan i Jakobstad handlade om auktoritet och det kunde ligga ekonomiskt nödtvång i bakgrunden. Det kan emellertid också ha varit skamfylt för män att använda rätten på detta sätt eftersom framträdandet kunde tyda på att en husbonde misslyckats med att upprätta husbondeauktoritet. På så vis har kriminalitetsforskaren Garthine Walker ansett detta vara en sista utväg för männen; hennes slutsats kan relateras till andra forskares tolkning av hur mäns ära knöts till manliga kollektiv.⁹

Hur vanliga var rättegångsfall av den här typen? I sin bok om alkoholens betydelse i Finland under tidigmodern tid, *Juomareiden valtakunta 1500–1850*, omnämner Kustaa H.J. Vilkuna i korthet några liknande exempel från 1700-talet.¹⁰ I sin studie av det handlingsutrymme som kvinnor i borgerskapet skapade sig i Åbo på 1600-talet pekar Veli Pekka Toropainen enbart på ett fall av detta slag.¹¹ Ärenden av det här slaget kunde visa att hushållet inte var ärbart, något som tvivelsutan skulle kunna påverka affärerna. Influerad av mikrohistoriska angreppssätt, använder jag rättegångshandläggning som förefaller ha varit rätt ovanlig för att synliggöra och studera vardagliga – eller normaliserade – vardagspraktiker.

Källsamling och sammanställning ger inblickar i nygrundad stad

Hur såg förhållandena ut i den förhållandevis nygrundade staden? De första borgarna kom från den omgivande landsbygden som var både svensk- och finskspråkig, från andra städer och från den västra riksdelen. Tidigmoderna städer präglades av olika slag av förvaltningskultur och de nygrundade städerna kring Bottenviken förefaller ha styrts pragmatiskt. I sin översikt över utvecklingen av stadsförvaltningen påtalar Petri Karonen ett ointresse för administration under 1660- och 1670-talen.¹² Under de första decennierna var staden Jakobstads förhållande till grannstäderna därtill ansträngt och år 1680 ville landshövdingen att stadens borgare skulle flytta till de konkurrerande städerna Gamlakarleby och Nykarleby som hade grundats redan på 1620-talet. Enligt ett beslut som dock senare

⁷ Ogilvie 2004.

⁸ Hardwick 2009: 79–80. Jfr Eilola 2002.

⁹ Walker 2003: 31–36. Jfr Thomas 2013.

¹⁰ Vilkuna 2015: 513. Se även Eilola 2002: 119–120 och Lares 2020: 170–172.

¹¹ Toropainen 2016: 113–114

¹² Karonen 1995: 130–132. Lamberg & Östman 2021: 44–47

återtogs skulle staden avvecklas.¹³ På 1670-talet präglades staden Jakobstad förutom av kamp med grannstäderna även av förhållandevis många mål som berörde trolldom.¹⁴

Hembygdsvetaren Ines Kass har gjort en ca 2 500 sidor lång sammanställning över de mål som rådstugurätten behandlade i Jakobstad under tiden från stadens grundande år 1652 till och med stora ofreden. Dessutom har Kass inkluderat material från mantalslängderna. Denna sammanställning ligger till grund för min analys. Den utgår från män, i huvudsak från de husbönder som förestod hushåll, och alla mål som berör samma hushåll har kopplats samman i kronologiska förteckningar.¹⁵ De längder som skapats förefaller vara förhållandevis heltäckande. Ovanstående mål ingår i förteckningen som berör Erik Bertilsson, men det är också omnämnt i förteckningen över de mål som berörde sonen Anders Eriksson Granroth.

Också en annan liknande sammanställning utnyttjas för artikeln. På basis av mantalslängder har Leo Nyholm skapat en översikt över befolkningen i Jakobstad under stadens första 100 år. I sammanställningen som publicerats av *Genealogiska Samfundet* synliggörs familjeförhållandena. Leo Nyholm har i vissa fall även utnyttjat tillgängliga kyrkoböcker från Jakobstad och andra orter.¹⁶ Min text baseras således på två slag av källor som kan betecknas som sekundära.

Utgående från det här materialet är dock kvinnor förhållandevis svåra att synliggöra och det här gäller framför allt de rörliga kvinnor som inte hade en fast position i ett hushåll.¹⁷ Dessa sammanställningar har också fördelar utöver de arbetskonomiska – de ger överblickar av hur familjer eller hushåll var inblandade i olika slag av mål och det blir möjligt att se hur olika personer var befryndade med varandra. Det är således möjligt att skapa en bild av familjernas, av männens, men i viss mån också kvinnornas, nätverk och sociala position. Därför lämpar sig dessa sammanställningar för en mikrohistoriskt inriktad studie om nätverk. Som t.ex. Giovanni Levi har hävdade kan just mikrohistoria användas för att blottlägga såväl praktiker som viktiga relationsmönster.¹⁸

Under 1680-talet förefaller staden inte ha haft en tydlig ledning och stadssamhället styrdes av allt att döma av en skara av ovilliga rådmän som byttes ut i rask takt. Det var svårt att få män att axla rådmansansvaret, det fanns ingen kontinuitet i den styrande rådmansgruppen och sammansättningen av rådmän var mycket varierande. För att förbättra situationen fattades ett beslut om att rådmännen – som skulle vara sex till antalet – skulle avlönas.¹⁹

¹³ Söderhjelm 1907: 190, 193, 230.

¹⁴ Lamberg & Östman 2021: 54–58.

¹⁵ Ines Kass avskrifter av Jakobstads Rådstugurätts Protokoll. Den ursprungliga samlingen innehas av Pedersörenejdens släktforskarförening. Ines Kass var en lärare som under en lång tid ägnade sig åt släktforskning. Materialet har också getts ut på dvd. För den här uppsatsen har jag ännu inte kontrollerat alla citat som är gjorda på basis av avskriften med det digitaliserade originalet.

¹⁶ Nyholm 1996: förord.

¹⁷ Jfr Miettinen 2012: 67–80.

¹⁸ Levi 1991: 100–105.

¹⁹ Söderhjelm 190: 230–232

Carin – köpslagen och anklagelser

När Carins agerande för första gången behandlades av ”borgerskapet” år 1685 lyfte hennes svärfar Erik fram både hustjuvnad och fylleri. Av det inledande citatet framgår det att svärfadern tog det här ärendet till rådstugan ”emot sin willja” och han beklagade sig ”högeligen”. Varför använde han dessa ord, varför syns det känslomässiga engagemanget i protokollet från detta tillfälle? Ansågs det vara olyckligt att ett mål av det här slaget skulle föras till den här arenan? Detta kan ju tyda på att svärfadern inte hade lyckats hålla ordning i sitt hushåll och över sin svärdotter.

Ett liknande ärende behandlades några år senare, år 1689, och även i det fallet användes ord som ”beklaga”. Då påtalade besökaren Gunnar Åkeson hustrun Britas fylleri och han äskade förbud mot försäljning av öl och brännvin till henne. (8.4.1689). När Åkeson för andra gången önskade att borgerskapet skulle förbjuda hustruns handel gav han ytterligare belägg för hennes dåliga uppträdande och avslöjade att hon stulit ur fattigkassan (3.9.1692). Han bemödade sig om att lyfta fram flera graverande aspekter, också sådana som var negativa för lokalsamhället, när han ville stävja handeln och återfå kontrollen över resurserna i hushållet. Var det besvärande för gifta män eller för män i husbondeposition att ta upp mål av detta slag? Så kan besökarens önskan kanske tolkas.

I domsluten omnämndes flera olika lagar. I det fall som berörde Brita och hennes man Gunnar nämndes kapitel 14 i Rådstugubalken (8.4.1689), ett lagrum som kom in på beslut fattade i rådstugan.²⁰ I de mål som berörde Carin omtalas olovlig köpslagen och Köpmålabalkens tredje kapitel (19.4.1686). Denna del av stadslagen har återgetts i mera modern svenska på följande vis:

”Ingen må göra ett köp med husbondens barn eller hans husfolk utan hans vetskap, såvida de icke äro satta för att sälja. Om någon köper av dem, böte han tre marker till treskifte: målsäganden, konungen och staden.”²¹

Som tidigare forskning visat erkändes kvinnors förmåga att bedriva handel. Den kunde idkas utifrån hushållet eller den bodhandel som bedrevs inom familjen. Det finns också studier som berör gifta kvinnors självständiga handel, bland annat månglerskor, och handelstransaktioner som utfördes av individer som saknade burskap var på inget vis ovanliga.²² I lagrummet ovan förbjöds köp utan husbondens vetskap, men här omnämndes till skillnad från landslagen inte hustrur explicit. Denna verksamhet var inte tydligt reglerad i lag.²³ Jenni Lares och Jari Eilola, som i korthet behandlat fall som liknar det mål som drevs mot Carins handel, menar att anklagelserna om slöseri, dålig hushållning och dryckenskap samverkade, liksom även förståelser av patriarkal makt.²⁴

²⁰ Holmbäck & Wessén 1966: 175–176.

²¹ Holmbäck & Wessén 1966: 115.

²² Fagerlund 2002: 74–77; Ling & Lindberg 2014: 8–12; Ling 2016: 89–151.

²³ Se Eilola 2002: 119–120; Fagerlund 2002: 22–24; Ling & Lindberg 2014: 8–12.

²⁴ Eilola 2002: 119–120; Lares 2020: 169–172.

Ett knappt år efter sitt första framträdande återkom Carins svärfar Erik till rådstugan. Vid denna behandling – februari år 1686 – inkluderades i förbudet även härbärgering av svärdottern och det betonades att Erik hade rätt att utan ersättning återta eventuella varor.

”Handelsman Erich Bertilsson let nu andra gongen forbiuda Borgerskapet at härefter taga sig til wana at hwarken handla, hysa eller herbergera sin Sons Anders Ersson hustru Karin Mattzdotter, mycket mindre sälia åth henne öhl eller Brennewijn; och den som här emot beträdes att bryta, skall wara fallen till sine 40 Dr Smt; och icke desto mindre stände Bertilsson fritt och öpet, der han finner sitt godz, det uthan lösen at åthertaga”. (22.2.1686)

Det förefaller som om Anders, Carins make, var frånvarande när svärfadern Erik Bertilsson äskade förbud. Men i april år 1686, några månader efter den andra utlysningen, var maken Anders Eriksson Granroth på plats. Vid tidpunkten var Anders, som förefaller vara född i staden, cirka 25 år gammal. Han använde då arenan på ett kraftfullt sätt: under en och samma dag kärade han till sex män vars hustrur idkat handel med Karin Mattsdotter. Det samma skedde i april 1687, då Anders kärade till tre män och två kvinnor. Det sätt på vilket Anders Eriksson lyfte fram ärendet tyder däremot på en vana att agera inför rätten, och den sammanställning som Ines Kass gjort visar att denne man rätt ofta var involverad i olika ärenden. Senare förefaller han ha haft en stark position: på 1690-talet då han blev vald till rådmän vägrade han flera gånger att axla det ansvaret. Möjligen kan hans sätt att lyfta fram dessa mål också ha stärkt hans egen plats i lokalsamhället.

Carin Matsdotter Holmudd hade enligt Leo Nyholms uppgifter gift sig med Anders Eriksson år 1681. Hon var dotter till en handlande i Vasa, Mats Mårtenson Saarenpää. I några källor hade hennes far således omnämnts med familjenamn i finskspråkig version. I Nyholms sammanställning omnämns tre flickor födda i Carins och Anders äktenskap. Den yngsta dog som spädbarn sommaren 1694 och följande år i mars begravdes Carin. Anders gifte om sig i februari år 1696.²⁵

Vet vi om beskyllningarna om alkoholism var riktiga eller om de var en strategi som berörde makens och svärfaderns position i hushållet och staden? Så länge det hölls inom vissa gränser förefaller gifta kvinnors drickande i det egna hushållet ha varit accepterat under 1600-talet.²⁶ I en studie över alkoholens betydelse i finländska samhällen framhåller Kustaa Vilkuna att det var först under 1700-talet som fylleri blev ett brott som man i större omfattning anklagade olika personer för. Vilkuna framhåller dock att talet om dryckenskap var retoriskt användbart under 1600-talet – det kunde användas som skymfmedel och det finns exempel på hur män hävdade att oförmågan att betala skatt berodde på hustruns fylleri.²⁷ Carin Mattsdotters handel och dryckenskap kom att behandlas många gånger i rådhuset och vi kan kanske sluta oss till hon var alkoholiserad. I en rad noteringar framställs hon som en ”fyllbytta”, något som antagligen var mera graverande för en kvinna än för en man.²⁸

²⁵ Nyholm 1996; tabell 10.

²⁶ Vilkuna 2016: 409–411. Se även Lares 2020: 71–73, 172, 206.

²⁷ Vilkuna 2016: 509.

²⁸ Vilkuna 2016: 412–413. Jfr Hirschfelder 1999.

Givet är dock att det fanns en konflikt i hushållet. Det var under vintermånaderna som Erich ville att förbud skulle utlysas. Det kan vara så att hans son Anders hade tillbringat vintrarna på andra platser, förmodligen i Stockholm dit kontakterna var täta. År 1688 då maken Anders uttryckligen vistades i huvudstaden önskade svärfadern att Carin skulle föras till hospitalet i Kronoby, cirka tre mil norr om staden. Det församlade borgerskapet förefaller ha gett sitt bifall till detta. (27.8.1688)

Dessutom bestraffade rådstugurätten Carin Mattsdotter för ett fylleri som kan betecknas som ”omåttligt” och hon fick även utstå skamstraff. Dryckenskapen behandlades enligt en notering i rådhusrättens protokoll även av kyrkorådet. Själv var hon inte passiv, utan hon anklagade å sin sida också svärfadern för att ha slagit sitt barnbarn, hennes eget barn. För detta dömdes Erik Bertilsson till böter. Det hela slutade med Carin själv också förmanades men med en hänvisning till graviditet lät rätten henne slippa ”hectelse”. (4.5.1687) Här är det tydligt att rätten användes för att återskapa ordningen i hushållet. Erik hotade också med att ta barnet från henne och med att förvisa henne – skrämselfn med förvisning hade knappast grund i lagstiftning men användes som hot: ”hon bad sin Swärfader och Man om förlåtelse; hwilka wähl henne eftergifwe, så framt hon der afstå wille. Eliest wille han taga barnet af henne och bortdrifwa henne.” (4.5.1687). Här etablerades och återskapades maktrelationer, och hon fick flera förmaningar gällande sitt drickande och även senare anklagades hon för stöld, boдрäkt och tubbande. (Jfr 6.8.1690)

Det förefaller vara så att rådstugurätten kunde användas för att stärka frånvarande makars position i hushållet – tre liknande fall som kom upp i rätten i den här lilla sjöfartsstaden i början av 1700-talet tyder också på det.²⁹ I några få fall framförde hustrur liknande yrkanden. Under år 1696 klagade Anna Hansson över slösaktig konsumtion av hushållets medel: ”Hustrun sade, det Knut Erichsons hustru Carin holler for Gabriel serdeles Krogh, dijt han förer och opdricker både salt och penningar, det lilla dee kunna förtiena. Hustrun Carin swarade sig eij weetat at förholla honom mehra än andra.” Också här förbjöds handel ”wed 40 Dlr Smt vite”, en förhållandevis hög summa. (8.4.1696)

Det förefaller som om kravet på god hushållning tydligare återopades i de fall som berörde kvinnor. Männens och kvinnornas drickande fördes upp på den rättsliga arenan på skiftande sätt – det visar de fall som här har studerats. För kvinnornas del var det vanligen dryckenskap som först anhängiggjordes och som inte sällan beskrevs på ett utbroderat och dramatiskt sätt. Sedan kom andra frågor som berörde moral och sedlighet att tas upp, som skvaller, oenighet inom äktenskapet, våld mot äldre, okvädnig och stöld. I männens fall var ordningen vanligen den omvända – deras drickande beaktades främst när andra brott eller ”otidigheter” hade uppdragats och ventilerats.³⁰

Carin och hennes köpslagan

”Anders Erichsson Helsing kerde till Rådman Jacob Andersson, för det Jacobz hustru olofligen och emot förbodh, som skedde på JacobzStadz Rådhusdz Martiij 685, handlat

²⁹ Valborg Andersdotter & Lars Berg, Anna Gabrielsdotter & Johan Bagg, Anna Mattsdotter & Erich Hånga

³⁰ Se nedan, fallen som berörde Bagge och Frantsson. Jfr Vilkuна 2015: 411–412.

medh Anders Erssons hustru Carin Matzdotter, och af henne bekommit 5 tolföre Stycken; noch 1 Sex dalers Plåth, som Carin igen bekommit /.../ och Carin köpt åthskillige gongor brennewijn för Contant pengr”. (19.4.1686)

Det här var ett av de mål gällande Carins handel som hennes man Anders tog upp i april år 1686. Hennes svärfar och Anders far hade som vi sett utlyst det andra förbudet några månader tidigare. Nu påstods att Jacobs hustru – som inte namngavs – hade sålt brännvin till Carin och hon sades ha fått betalt i pengar. Vid samma tillfälle behandlades transaktioner med ett flertal olika personer. Av Elias Jöranssons hustru sades Carin ha lånat pengar och i gengäld pantsatt en silversked och senare även en taftkjol. Dessutom ska Carin Mattsdotter ha gett Elias hustru, Karin Andersdotter, en hatt. Till Anders Jönssons hustru (också hennes namn förblir okänt i rättegångsprotokollen) sades Carin upprepade gånger ha ”burit Saltfisk, brödh, Kiött och andra Maathwahrer” och istället fått brännvin.

Dessa fall visar att både pengar och persedlar användes i utbytet. Dessutom drog maken Anders in gåvor och pantsättningar. Johan Svensson hustru Anna hade gett Carin brännvin och i det sammanhanget påminde Anders Erikson om att Carin även gett ett fint rött kläde i faddergåva till den här familjens barn. Till Hans Mårthenssons hustru hade hon sålt råg och fått betalt i reda pengar. (19.4.1686)

”Den ene aln Rödt Kläde, som Anders Erssons hustru Karin Mattsdotter gifvit åth Johan Swenssons Barn i faddergåfvor, tilstår Anders Ersson. Men för det Johan Svenssons hustru åthskillige tijder, förr än förbudet skedde, hånne pläгат medh Brännewijn, belägges hans hustru Anna Olofsdotter till 5 Dr Smt.” (19.4.1686)

Det förefaller således som om dessa kvinnor också anklagades för handel som hade bedrivits före utlysningen av förbudet. Så kan också följande tolkas: ”Sammaledes blifwer Bertil Hindersson Saakfält, för det hans hustru förr än förbudet skedde, handlat med bete Carin Mattsdotter om 2 wackar Råg, och Carin derföre bekommit 9 Dr Kmt, till sine 3 dr Smt:” (19.4.1686)

Det är intressant att notera att varuutbytet hade fortsatt trots att förbud mot handel med Carin hade utfärdats. I slutet av april två år efter den första handläggningen behandlades återigen en rad ärenden som berörde just hennes aktivitet. Hennes man Anders kårade till änkan Walborg. Änkan som kallades ”hustru Walborg af Anderses hus” hade fått lärft och en halsduk av Karin i utbyte mot brännvin. Till hustrun Lisbetta Olofsdotter hade hon gett hampa. Vid samma tillfälle omtalades att ”Zachris hustru” fått garn. (30.4.1687)

I det här fallet blottläggs främst köpslagan mellan kvinnor, gifta kvinnor eller änkor. Med nio kvinnor hade Karin idkat handel och alla dessa kvinnor var – eller hade varit – gifta. Forskningsprojektet Gender and Work har också visat att olikheterna mellan ogifta och gifta kvinnors försörjningspraktiker var stora, och i synnerhet när det gäller försäljningsverksamhet förefaller äktenskap eller änkeposition ha varit viktigt för kvinnor.³¹

³¹ Ågren red 2017: 88–90.

Den här genomgången synliggör ett samarbete mellan kvinnor i olika hushåll. I två fall ställdes män till svars för den handel som de själva idkat med Carin – Olof Larsson, en smed, och rådman Lars Nilsson som lånat henne pengar i utbyte mot två järnstänger. Det här visar att hon också var involverad i handel med varor av många slag.

Handel och ansvar, kärande och svarande

Inför rätta var det sju män som sattes att svara för den handel som deras hustrur bedrivit: det var således till makarna som Anders Eriksson kärade och det var även männen som uppträdde i rådstugan. Handläggningen visar att männen tillskrevs ansvar för handeln, men dessa sade sig sakna insyn i det som hade försiggått. När Elias Jönsson stod inför rätta medgav han dock handel med vitt ullgarn. Under behandlingen sändes en stadstjänare för att fråga hustrun själv:

”Stadztienaren Johan Röring beskickades till Eliases hustru at förnimma om det i Sanning wore. Hwilken wedh återkomsten berättade, det hon sacht, at Carin tagit afhenne een 6 Drs Plåth til låns och satt derföre i Pant een Sölfr skeedh, och lijtet der efter återkommit och tagit bete Söffr skeed igen, och satt derföre i stellet een taffz Kiortel:” (19.4.1686)

Å sin sida medgav rådman Jacob Andersson utbyte med en sexdalers plåt och hustruns svar låg i linje med detta. Till hans hustru sändes då en stadstjänare och borgare för att höra hustrun som sade sig ha återbetalat en skuld om sex daler, men hon nekade till de övriga anklagelserna, däribland handel med humle. (19.4.1686)

Att man sänder stadstjänare till respektive hustru för att man ska få information om den handel som hade försiggått visar att dessa ansågs vara ansvariga för det praktiska utförandet. De förväntades ha kunskap om denna interaktion, men det finns inget i protokollen som tyder på att just framträdandet i rådstugan var förkastligt. Även om de gifta kvinnorna löd under målsmanship har en rad nordiska studier visat att dessa kunde agera inför rätten som vittnen eller anklagade och föra sin egen talan som målsägande.

Var Carin själv på plats inför rådet? Det var hon åtminstone den 30 april den 1687:

”Hust: Lisbetta Olofsdotter opkallades och tilspordes om hampan, som hon af hust:Karin bekommit. Derpå Lisbetta swarade sig ej af hust:Carin begiärt någon hampa, uthan hust:Carin sielf burit hampan i hennes frånwaru til henne, der hon war hos Gunnar. Och som hust:Carin opkom och intygade hust:Lijsbetta i ögonen, det hon af henne tingar bete hampa, det hon ej neka kunde; derföre blef dömt at restituera hampan och bötha 3 Dr Smt. Och såsom hon ej hawfer at böta med, Plickthat wedh Stadzens gömo til morgon och sedan förwisas Staden som förr”.

Här var Carin på plats, likaså talade Lisbetta Olofsdotter i eget namn. Men Carin var inte nykter: hon ”inkom drucken för Rätten” och blev därför samma dag ”dömbd at sättias i Stadzens gömo och böta 6 Dr Smt”. Ändå vägde hennes ord tyngre än Lisbettas. Lisbetta Olofsdotter som benämndes hustru var inte skriven i staden och förvisades efter att det här fallet hade behandlats.

Alla anklagade kvinnor förutom Lisbetta Olofsdotter var skrivna i staden och just Lisbetta belades med förvisningsstraff. Det framgår också att Lisbetta hade förpassats tidigare. (30.4.1687)

Av kvinnorna är det bara två som själva direkt ställdes till svars – förutom Lisbetta även änkan Valborg. Men inte heller Valborg kom till rådstugan och hennes befullmäktigade Lars Raj framhöll att hon nekade till anklagelserna. Då sändes män för att höra henne, men hon ska ha varit för ”drucken” för att kunna höras. (30.4.1687)

Det verkar nästan som om de anklagade kvinnorna medvetet skulle ha undvikit deltagande. Eventuellt kan Hans Mårthenssons hustru ha varit på plats – så kan kanske följande korta citat tolkas: ”Än kerde Anders Ersson Hälsing till Hans Mårthesson, at bete Karin Matzdotter till hans hustru försåldt om midsommars dagh 688 2 Cr Rågh, hwarpå hon och tillstår sig bekommit enn 6 Drs Plåt ...” (19.4.1686)

I ett fall framgår det att en kvinna uppkallades till vittne, i protokollet namnges hon utan titel (19.4.1686).

I tre av de sju fall som involverade par var det enbart männen som omnämndes i samband med domen. Så här löd en av domarna: ”Att emedan Io Anders Jönsson icke kunde neka sitt folk haft mascopie och Köpslagande medh bte Carin Mattzdotter, dy blifwer Anders Jönsson Saakfelt för sådan oloflig kiöpslagan.” (19.4.1686). Detta tycks ha irriterat den anklagade så till den grad att han vid samma tillfälle passade på att ange Carin för sabbatsbrottslighet: ”angaf han Anders Erssons hustru Karin Mattzdotter, det hon om nästledne Påske dagh icke war warit i Kyrkian, uthan viciterat hans huus, som särdeles här efter bör optagas och Ransakas.” (19.4.1686) Målet som berörde Hans Mårthenson och hans hustru omnämndes kortfattat, konkluderat med böter som tillskrevs maken (19.4.1686)

I följande dom inkluderades också hustrun, det vill säga ”Eliases hustru” som hade medgett en mera omfattande handel än den som mannen kände till: ”Att emedan det befinnes, det Eliases hustru haft sådan olofl:handel medh bete Karin Mattzdotter, alltså beläges Elias Jöransson eller hans hustru att böta ...” (19.4.1686)

Även i ett annat fall som behandlades denna vår tillskrevs hustrun, Anna Olofsdotter, som trakterat Carin med brännvin, själv bötessumman. Också Zachris hustru ålades själv att betala tillbaka det som hon fått av hustrun Carin Mattsdotter. Zachris är den enda av de tre män vars hustrur omtalas i dombeskrivningen som betecknas som sjömän. Han var styrman.

I fallet som berörde rådmann Jacob Andersson föll ingen dom trots att just detta mål behandlades upprepade gånger. Utifrån de övriga mål som denna Jacob var involverad i kan man se en viss vana att uppträda inför rådet. Han lyckades förhålla processen genom att anklaga vittnen för jäv och saken förefaller ha runnit ut i sanden.

Vad kan själva behandlingen berätta om synen på kvinnors inbördes handel? Tydligt är att den här verksamheten också här – i den lilla nygrundade staden – knöts till gifta kvinnor. Det var inte själva handeln i sig som framstår som problemet, inte heller det faktum att denna

försiggått utan männens insyn framställs som problematiskt. Det är dock tydligt att man i detta fall inte skulle få idka handel mot rådets beslut.

Maken Anders kunde agera kraftfullt när förbud hade utlysts och i vissa fall anklagade han även personer retroaktivt, för köpslagan som hade ägt rum före förbudet. Hustrun till Zachris Hååksson tvingades återbetala en del av summan för det tyg som hon fått i utbyte för brännvin, även om transaktionen ägt rum redan år 1682. (30.4.1687) Möjligen handlade detta om att mängden brännvin var liten i förhållande till det tygstycke som givits. Rådman Lars Nilsson som köpt två järnstänger av hustru Carin och dessutom lånat pengar åt henne undgick böter. Han kunde hänvisa till att ”det skedt före förbudet, då ingen wetat af hennes odygde lefwerne.” (17.10 1687)

Utbyte och relationer mellan kvinnor

Det här blottlägger således främst köpslagan mellan gifta kvinnor eller änkor, även om Carin också i viss mån interagerat med män. Referaten visar att denna handel i flera fall upprepats, det är något som man gjort kontinuerligt eller åtminstone ett flertal gånger. Positionen som gift var viktig för de kvinnor som bedrev denna handel. I två av fallen synliggörs mellanhänder. Änkan Walborg hade biståtts av en piga och hustrun till Elias Jönsson hade också haft hjälp av en annan kvinna, vars position förblir oklar: ”Opkallades Karin Mårtensdotter Kackor och tillspordes, huru beskaffat ähr medh dhen 6 Drs Plåth, hwilken berättade, det hon på Karins wägnar tagit af Elias Jöranssons hustru”. (19.4.1686)

Den handel som vi här kan skönja förefaller i grunden ha setts som tillåten och utgjort en del av det normala. Det verkar också som om en del av kvinnorna valde att inte bry sig om det förbud som hade utlysts även om detta kom att bli kostbart. De bestraffades för utbytet och i Lisbetta Olofsdotters fall var straffet hårt, fördrivning från staden.

I vilken position befann sig de kvinnor med vilka Carin bedrev handel? Av Ines Kass sammanställningar framgår det att åtminstone två av dessa kvinnor hade varit gifta flera gånger. Två av kvinnorna anklagades själva för ”otidigheter” och fylleri i andra sammanhang. Här handlade det om ärekränkning, skvaller och förtal, något som snarare än missbruk kan visa hur brukbart talet om kvinnors fylleri var i 1680-takets Jakobstad. Inblandade i det här sammanhanget var Jacob Anderssons hustru och Elias Jöranssons hustru Carin Andersdotter.³²

Elias Jöransson hade år 1683 gift sig till en god position, med Carin Andersdotter, änka till den inflytelserike handelsmannen Arvid Bertilsson. Kvinnorna som var engagerade i det här målet var i flera fall gifta med män som bedrev en omfattande handel och som åtminstone kan sägas ha tillhört borgerskapets mellanskikt. Det gäller till exempel för Jacob Andersson, född i staden och svärson till en tidigare rådman. Alla av männen förefaller ha haft burskap i staden. Flera av männen var tjärvräkare och styrmän – titlar som tydde på sjöfart tillskrevs

³² Nyholm 1996: tabell 46; tabell 155.

Hans Mårthensson och Zahris Hååkan. Dessa män tillhörde inte de allra högsta skikten men inte heller de lägsta.

Åtminstone två av kvinnorna var gifta med män som hade flyttat till staden från finskspråkiga socknar (Bertil Hindersson och Elias Jöransson). Men också de som bodde i staden sedan tidigare kan ha haft två- och finskspråkiga nätverk. I stadens hölls också gudstjänster på finska.³³ Dessutom kom smeden Olof Larsson, med vilken Carin idkat handel, från en finskspråkig miljö. Det är inte givet att språket har spelat någon roll i det här fallet. Många finskspråkiga kunde, som Petri Karonen har visat, slå sig ned som borgare i de städer som grundades längs den österbottniska kusten under förra hälften av 1600-talet.³⁴

Handeln var omfattande och delvis också förhållandevis kontinuerlig. Flera av de hustrur som var involverade måste av allt att döma ha känt till förbudet och den förhållandevis höga bötessumma som stod på spel. Ändå har de valt att fortsätta och ignorerat förbudet. Redan det faktum att detta pågick under flera år efter att det första förbudet hade blivit uttalat i rådstugan pekar på att det fanns konkurrerande normsystem.

Det tidiga 1700-talets förbud: handel i en lägre social grupp?

Jag ställer de fall som berörde Carin Matsdotter Holmudd i relief till de mål som behandlades under några få år under det tidiga 1700-talet – det vill säga efter de svåra nödåren och i en krigstid präglad av utskrivningar, inkvarteringar och ökad rörlighet. I december år 1702 utfärdades ett förbud mot att idka handel med Anna Påhlsdotter på begäran av maken Erik Hindersson Hånga. Anna sades slösa med husgeråd och proviant. (8.12.1702) Hånga hörde till skillnad från de män som syntes i fallet kring Carin Mattsdotter till borgerskapets lägsta skikt. På 1690-talet hade han blivit fast för stöld och efter det hade han verkat bl.a. som ”märaflåare”, dvs. hudfläkare. År 1699 svor han burskapsed och förefaller ha varit verksam som sjöman.

Efter att det här förbudet begärdes beskylldes Erik för våldsamheter riktade mot svärmodern och hustrun. Han försvarade sitt agerande genom att framhålla hustruns överdrivna konsumtion av brännvin (t.ex. 12.12.1703). I sin beskrivning skrädde han inte orden och anklagade henne för att utnyttja mjöl avsatt för en stor barnaskara för att få brännvin. (6.12.1705)

Valborg Andersson, hustru till Lars Berg, varnades av rådet ett flertal gånger. Också Lars Berg beskylldes tillsammans med hustrun för den oenighet som uppstått i äktenskapet och även han skyllde på hustruns drickande (t.ex. 3.2.1708).

År 1704 valde rådman Johan Arvidsson Bagg, som verkade som skeppare, att utlysa förbud mot handel med sin hustru Anna Gabrielsdotter. Det här ärendet beskrevs kortfattat men lite senare är paret inblandat i omfattande mål som berör oenighet i äktenskapet och våld mot

³³ Se t.ex. Söderhjelm 1907: 397.

³⁴ Karonen 2003.

äldre. Också mannen, med finsk bakgrund, skulle senare få flera reprimander för upprepat fylleri och även han verkar ha varit illa känd för sitt drickande.³⁵ Dessa tre fall följer samma mönster: det framstår som om männen skulle ha använt rätten av ekonomiska skäl och för att säkra sin position i hushållet och i ett senare skede behandlades också männens göranden och låtanden på rådstugan. För det lokalsamhälle som staden utgjorde var det också av vikt att sämjan inom hushållen bibehölls, och det var stadsfiskalen Israel Pehrsson som såg till att fylleri och förbud mot handel med dessa kvinnor togs upp flera gånger.

Under ett fåtal år behandlades således flera förbud mot att göra affärer med hustrur.³⁶ Det fjärde berörde linvävarhustrun Lisbeta Carlsson, gift med Matz Frantsson. Det förbudet utfärdades den 13 maj 1707. Lisbeta, en borgardotter från Uppsala, dog följande år och hon var 20 år äldre än sin man. Matz själv sades komma från Livland och han talade finska på sin dödsbädd. Också det här paret var involverat i andra mål, bland annat rörande stölder och oenighet inom äktenskapet. Också detta pars beteende ventilerades ett flertal gånger. Till handläggningen knöts också andra förseelser, främst oenighet i hushållet.

Några gånger behandlades Valborg Andersdotters och Anna Pålhdotters påstådda drickande på en och samma gång. Anna fick utstå skamstraff och dömdes dessutom till 14 dagars fängelse på vatten och bröd, medan Valborg varnades och förbud mot handel med bägge hustrur kungjordes. Som exempel på ”förargeligt lefwerne” anfördes att Anna i sitt fylleri kastat ett fat fullt med kål och kött i väggen, och därmed slösat med mat. (27.1.1704. Jfr 12.12.1703)

Med vem idkade dessa kvinnor handel? Över detta gjordes en ordentlig utredning. I det här fallet stod inte makarna som kärande utan anklagelserna anfördes av fiskalen Israel Persson.³⁷ Valborg hade köpt brännvin av Carin Markusdotter, hustru till Erik Rijf. (3.2.1706) Carin själv omtalas som ”een med de största Qwinnor” (3.6.1695) och hon har också uppträtt ”otjuidigt” inför rätten och hon har fällts för stöld av hö. (14.6 och 30.6.1702). Carin bötfälldes för sin handel, ”androm till warnagell”, och hon sägs ha känt till förbudet. (3.2.1706) Hennes man Erik sägs komma från Euraåminne och dessutom ha släktingar i Reval. Erik var också hudflåare och benämndes ”forman till sjöss”. De kvinnor med vilka handel förbjöds torde kunna placeras i ett lägre socialt skikt.

År 1704 levererade fiskalen på basis av Annas bekännelse en lång lista på involverade. Det här var ett år efter att förbudet mot handel med henne hade utlysts.

”Fiscalen Israel Persson anklagade så wäll Erich Hångas hustru Anna som Wallborg Andersdotter för fyllerij och dryckenskap, som dhe ouphörligen bägge skohla föröfwa; I synnerhet såsom Borgerskapet till förende blifwit förbudne att wid 40 Dr Smt vite sällia något Bränwijn åth Hångas hustru Anna, så namngaf Israel pehrson nu Borgarens Dawid Mattssons hustru, Sahl.Simon Hansons Enkia, Anders Nilsons hustru, Hans Morthensons hustru, Sahl.Olof Gabrielsson Enkia, Erich Skinnares hustru, Anders Rörings hustru, Elias Johansson

³⁵ Se Nyholm 1996: tabell 134.

³⁶ Jfr Söderhjelm 1907: 335

³⁷ Stadsfiskalens avlöning torde ha stått i relation till de mål som togs upp. Jfr Karonen 1995: 93–94.

hustru och Nils Öhmans hustru, för det dhe, efter hustru Annas bekännelse inför Rätta, emot förbohd såldt åth henne Bränwijn.” (27.1.1704)

Här namngavs bara kvinnor, men när saken behandlades för första gången var det männens namn som uppgavs.³⁸ Vilka var dessa kvinnor? Här fanns en bryggaränka och en handelsmansänka; tre av kvinnorna var gifta med handelsborgare (Mattsson, Nilson, Johansson), en var styrmanshustru och en gift med en skinnare. Det är svårt att klarlägga Nils Öhmans verksamhet, men han hade avlagt burskapsed. Senare skulle både han och hans hustru själva anklagas för fylleri och olaga inhysning.³⁹ Den handel som lagfördes vid denna tid bedrevs till större omfattning i lägre sociala skikt och i flera av fallen kom även husbönderna att anklagas för fylleri.

Sammanfattning – en godtagbar del av det ekonomiska utbytet

I fallet som berörde Carin Mattsdotter kan vi se att männen – svärfadern och maken – använde rätten för att stävja hustruns handel och därmed få kontroll över hushållet. De klagade över hustjuvnad och slöseri med resurser. Även om det är tydligt att man med påbuden även ville kontrollera Carins göranden och låtanden, så förefaller maken Anders också att ha använt detta fall som ett sätt att stärka sin ställning i ett litet turbulent stadssamhälle. I fallen från det tidiga 1700-talet märks inga ambitioner som rör de involverade männens positioner i stadsgemenskapen. Till en början inkom män med önskan om förbud, men efter detta uppdagades och behandlades en rad andra förseelser som rörde de involverade paren, skeenden som man från rådets sida ville gripa in i. Det är tydligt att dessa män hade en sämre position.

Staden var förhållandevis nygrundad och den bestod därmed till största delen av familjer som nyligen hade kommit till orten. Det är troligt att kraven på att kvinnors uppförande skulle relateras till ståndmässighet inte var lika rotat här som på andra håll. Att Jakobstad var en hamnstad som präglades av instabilitet och av mäns rörlighet kan också ha påverkat, och under det tidiga 1700-talets turbulens fäste man från rådstugurättens sida av allt döma vikt vid ”förargeligt lefwerne” och fylleri.

Klart är att det under båda tidsskedena skedde ett ekonomiskt utbyte mellan kvinnor. Både i den handel som uppdagades på 1680-talet och det utbyte som det tidiga 1700-talets protokoll bär vittnesmål om var gifta kvinnor från stadens mellanskikt involverade. I bägge fallen blottläggs en handel mellan kvinnor som framstår normal och självklar. De kvinnor som berördes av de förbud som utlystes under tidigt 1700-tal hörde dock till lägre sociala skikt, men de bedrev handel med kvinnor som kan placeras i stadens mellanskikt.

Dessutom kunde dessa kvinnor, som åtminstone efter förbudet måste ha varit kända för dryckenskap, idka handel med många kvinnor. Intressant nog har beskyllningarna om fylleri och klanderfyllt leverne av allt att döma inte omintetgjort utbytet. Det här kan möjligen visa

³⁸ Jfr 12.12.1703

³⁹ Jfr Nyholm 1996: tabeller 19, 28, 43, 45, 100, 275, 335.

att kvinnorna inte såg det som viktigt att följa rådets påbud, och även nätverk och ekonomiska fördelar kan ha spelat in. Tydligt framgår att det i den lilla staden fanns flera olika sätt att förhålla sig till borgerskapets påbud.

Tryckta källor:

Kass, Ines 2012: *Renskrivna Jakobstads rådhusrättsprotokoll åren 1653–1764*. Jakobstad: Jakobstadsnejdens släkt- och bygdeforskare r.f. (DVD).

Holmbäck, Åke & Elias Wessén (red.) 1966: *Magnus Erikssons Stadslag i nusvensk tolkning*. Rättshistoriskt bibliotek, sjunde bandet. Stockholm: A.-B. Nordiska Bokhandeln.

Litteratur

Eilola, Jari 2002: 'Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin' – patriarkalisuus, puolisoien välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen". *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Pia Einonen & Petri Karonen (red.), 100–127. Helsinki: SKS.

Fagerlund, Solveig 2002: Handel och vandel. Vardagslivets sociala strukturer ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709. Lund: Lunds universitet.

Hardwick, Julie 2009: Family Business. *Litigation and the Politic Economy of Daily life in Early Modern France*. Oxford: OUP.

Hirschfelder, Günter 1999: Women's Drinking Usages on the Eve of the Industrial Revolution. *Women in towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Marjatta Hietala & Lars Nilsson (red.), 62–88. Helsinki: SHS.

Jansson, Karin Hassan 2015: Haus und Haushalt im frühneuzeitlichen Schweden: Geschichtswissenschaftliche Trends und neue Zugänge. *Das Haus in der Geschichte Europas*. Joachim Eibach & Inken Schmidt-Voges (red.), Oldenbourg: De Gruyter Oldenbourg.

Karonen, Petri 2003. De österbottniska städernas differentiering från landsbygden under 1600-talet. *Historisk tidskrift för Finland* 78:1, 377–398.

Karonen, Petri 1995: "Raastuvassa tavataan". *Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.

Lamberg, Marko & Östman, Ann-Catrin 2021: Främlingskap och språkskillnader i trolldomsprocesserna i Jakobstad 1653–1713. *Historisk tidskrift för Finland* 196:1, 35–83.

Lares, Jenni 2020: *Alkoholinkäytön sosiaaliset merkitykset 1600-luvun länsisuomalaisessa maaseutuyhteisössä*. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1629-7>

Levi, Giovanni 1991: On Microhistory. Peter Burke (ed), *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press.

Lindström, Dag 1994: Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. *Historisk tidskrift* 114:4, 513–554.

Ling, Sofia 2016: *Konsten att försörja sig: Kvinnors arbete i Stockholm 1650–1750*. Stockholm: Stockholmia förlag.

Ling, Sofia & Lindberg Erik 2014: Spanska citroner till salu: om kvinnors handlingsutrymme på fruktmarknaden i 1700-talets Stockholm”. *Historisk tidskrift* 134:1, 3–30.

Miettinen, Tiina 2012: *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Miettinen, Tiina 2021: Noituus ja seksuaalirikokset pietarsaarelaisissa perheissä 1600-luvun lopulla. *Perheen jäljillä. Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2000*. Johanna Ilmakunnas & Anu Lahtinen (toim.), 115–144. Tampere: Vastapaino.

Nyholm, Leo 1996: *Befolkningen i Jakobstad 1653–1714*. Helsingfors: Genealogiska samfundet i Finland.

Ogilvie, Sheilagh 2004: How does social capital affect women? Guilds and communities in early modern England. *The American Historical Review* 109: 2, 325–359.

Ojala-Fulwood, Maija, Marko Lamberg & Ann-Catrin Östman 2021: Sukupuolittuneet tuomiot? Naiset karkotusten kohteina 1600-luvun Ruotsissa. *Sukupuolentutkimus/Genusforskning* 33:3.

Söderhjelm, Alma 1907: *Jakobstads historia*. Helsingfors.

Thomas, Courtney 2013: The Honour & Credite of the whole hosue. Family unite and honour in early modern England. *Cultural and Social History*. 10:3, 329–345.

Toropainen, Veli Pekka 2016: *Päätäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Turku: Turun Yliopisto

Vilkuna, Kustaa H. J. 2015: *Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850*. Helsinki: Teos.

Walker, Garthine 2009: *Crime, Gender and Social order in early modern England*. Cambridge, Cambridge University Press.

Ågren, Maria (ed) 201: *Making a Living, Making a Difference Gender and Work in Early Modern European Society*. Oxford University Press.

Ågren, Maria (2014) Emissaries, allies, accomplices and enemies. Married women's work in early modern Sweden. *Urban history* 41:3, 394–414.